

AKTUALIZACE A ZPRACOVÁNÍ FONDŮ V KNIHOVNĚ S PRÁVEM POVINNÉHO VÝTISKU ZKUŠENOSTI Z VĚDECKÉ KNIHOVNY V OLOMOUCI

Blanka Sedláčková – Libuše Macháčová, Vědecká knihovna v Olomouci

Vědecká knihovna v Olomouci (dále jen VKOL) patří v současnosti ke třem knihovnám v České republice (Národní knihovna v Praze, Moravská zemská v Brně a VKOL), které mají zákonné právo na povinný výtisk literatury. Tuto výsadu získala VKOL již v roce 1807 a od této doby až do roku 1935 dostávala olomoucká knihovna jeden výtisk všech tiskovin vytištěných na Moravě, v určitých obdobích i výtisky ze Slezska. Díky tomuto opatření je dnes ve fondu knihovny nejbohatší sbírka moravik v České republice. Samozřejmě k tomuto právu se váže i povinnost, kdy musíme tento jedinečný fond chránit pro budoucí generace.

Literatura kromě povinného výtisku se také, samozřejmě nakupuje, a to jak česká, tak i zahraniční. Další, menší část přírůstků, tvoří publikace darované a zaslané v rámci mezinárodní výměny.

Náhrady ztrát a odpisy

Zabývat se otázkou aktualizace fondů v knihovně tohoto typu znamená zabývat se hlavně náhradami ztrát a odpisy.

K prvním větším odpisům ve VKOL došlo až koncem 80. let, kdy knihovna začala bojovat s nedostatkem prostoru a tehdejší vedení rozhodlo, že se vyřadí z fondu zahraniční technické časopisy z doby mezi válkami a z 50. let, kdy jejich obsah byl již zastaralý a pro uživatele VKOL i v rámci MVS naprosto nezajímavý. Při této jednorázové akci se odepsalo přes 20 000 knihovních jednotek. Takovýto definitivní odpis proběhl u titulů, které byly již několik let uskladněny mimo knihovnu a vědělo se, že žádný požadavek na výpůjčku na ně nebyl vznesen.

Další reakcí na aktuální dění bylo vyřazování ideologické literatury po listopadu 1989. Skoro všechnu marxistickou literaturu knihovna vlastnila v několika exemplářích (některé tituly i více než 10x). Bral se titul po titulu a rozhodovalo se, zda zůstane pouze exemplář získaný povinným výtiskem,

nebo ještě jeden koupený. Stejně se probíral i zahraniční nákup této literatury a celkem se odepsalo cca 2 000 knihovních jednotek.

V roce 1997 při velkých povodních na Moravě zasáhla voda detašované skladiště a bohužel bylo poškozeno asi 12 000 svazků, z toho 4 500 bylo nutno vyřadit jako nenávratně zničené.

V současnosti se připravuje další fáze aktualizace knihovního fondu, a to redukce vysokoškolských skript z konce 50. let a 60. let, kdy knihovna po domluvě s univerzitou kromě povinného výtisku kupovala tuto literaturu až 10x. Samozřejmě i tento typ učebnic zastarává a není nutno vlastnit tolik exemplářů jednoho titulu. Momentálně se prověřují četnosti výpůjček jednotlivých skript a podle toho se rozhodne, kolik se jich vyřadí.

Toto je výčet větších odepsaných celků, které se prováděly v papírové podobě – v protokolu o odpisech. Následovalo vyřazení všech katalogizačních lístků ze čtenářských i služebních katalogů kromě generálního, kde na záznamu byla poznámka o vyřazení.

Zvláštní kapitolu tvoří ztráty knih našimi uživateli, kde základní činnosti knihoven – akvizice a revize – jdou opět ruku v ruce. Podle Knihovního řádu VKOL v oddílu IV: **Postihy za nedodržení ustanovení Knihovního řádu** musí uživatel ztracený výtisk nahradit stejným titulem a stejným vydáním. Na tomto ustanovení pokud možno trváme, zvláště u bohemikální literatury, aby byla náhrada rovnocenná ztrátě. U starších českých knih, kdy máme ověřeno, že titul nelze získat, přistupujeme k pořizování kopie. Za ztrátu zahraniční knihy vybírá knihovna sankční poplatek. Náhrada, ať to byl originál nebo kopie, dříve získala přírůstkové číslo a signaturu stejnou jako ztracený exemplář. Samozřejmě to nebylo ideální řešení, protože někdy se ztracený výtisk našel a duplicita dělala problémy.

Dnes je situace na tomto poli díky automatizovanému zpracovávání jednodušší a přehlednější. Do bibliografického záznamu se dá do služebního pole údaj o odpisu a v jednotce je stále informace o ztrátě. Pokud se svazek plnohodnotně nahradí, vytvoří se na něj jednotka s novým přírůstkovým číslem, ale stejnou signaturou.

Odpisy v Souborném katalogu

Pro uživatele Souborného katalogu (dále jen SK) je podstatné, aby informace o záznamech, které zde najde, byly aktuální. Například při mezi-knihovní výpůjční službě je informace o tom, která knihovna publikace vlastní, přímo klíčová. Pokud by tedy odpisy proběhly jen na úrovni konkrétní knihovny, bylo by to pracovníkům MVS i ostatním uživatelům SK málo platné.

Druhou fází odpisu z fondu u těch knihoven, které odesílají záznamy do SK, musí být proto nutně i odpis v SK. Tento odpis je možné provádět dvo-

jím způsobem v závislosti na tom, jestli od určitého titulu knihovně zůstane nebo nezůstane další exemplář s jinou signaturou.

První způsob je určen pro ty případy, kdy v SK bude zcela vymazána sigla OLA, protože ve fondu VKOL od příslušného titulu nezůstal žádný exemplář. Postup je následující: pracovník do bibliografického záznamu přidá speciální pole REV s určeným kódem „zr“. Tento kód znamená, že informace o zrušení bude odeslána speciální větví do SK. VKOL odesílá záznamy každý týden a zároveň s odeslanými záznamy odejde do SK i tato informace, na jejímž základě je automaticky v příslušném záznamu zrušena sigla OLA.

Druhým způsobem postupujeme tehdy, pokud máme ve fondu od příslušného titulu více jednotek s různými signaturami. Potom je nutné vstoupit do záznamu v SK on-line a aktualizovat ho. Příklady vidíte na obrázcích 1–3.

SKC - Úplné zobrazení záznamu

/ základním (standardním) zobrazením získáte klepnutím na údaje v poli **Ve fondu** informace o příslušné knihovně, která dokument vlastní. Pokud knihovna poskytla údaje k propojení do okánní bázě, můžete se k jejímu záznamu dostat klepnutím na siglu v poli **Lokální záznam** - pro zjištění aktuálního stavu exemplářů/jednotek a možnosti výpůjčky (stejně se **samostatně okná** irobitelce).

Zvolte formát: [Standardní](#) - [Katalogizační záznam](#) - [Stručný záznam](#) - [MARC](#)

Záznam 1 z 1 [◀ Předchozí záznam](#) [Další záznam ▶](#)

Hlavní záhlaví

Název [Poe, Edgar Allan, 1809-1849](#)
Základní údaje - [výbor z díla / Edgar Allan Poe](#) - [překlad Vítězslav Nezval] - [et al.] - [ilustrace Karel Souček]

Vydání 2. vyd. NV 1. vyd.

Náhl. údaje Praha: Naše vojsko, 1959

Popis (rozsaň) 671 s. : il.

Ve fondu

- [ABAA01](#) [NK ČR Praha] - prezenční
- [AB0005](#) [PořF UK - Ústřední knihovna Praha]
- [BOA001](#) [Moravská zemská knihovna Brno] - sign. PK:0023.262
- [CBA001](#) [Jihočeská vltédecká knihovna České Budějovice]
- [HKA001](#) [Státní a vltédecká knihovna Hradec Králové] - sign. 71 156
- [OLA001](#) [Vltédecká knihovna Olomouc] - sign. 263.601, X.061
- [UC0001](#) [Městská knihovna Ústí nad Orlicí]

Lokální záznam [ABAA01](#) [AB0005](#) [BOA001](#) [CBA001](#) [HKA001](#) [OLA001](#) [UC0001](#)

Edice Svět ; sv. 29

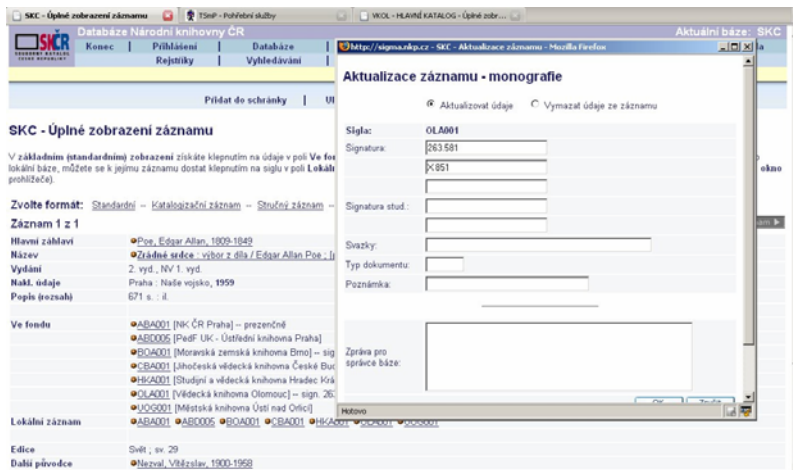
Další původce [Nezval, Vltédecký, 1900-1959](#)
[Souček, Karel, 1915-1982](#)

Předmět. heslo [Poe, Edgar Allan \(1809-1849\)](#)

Forma a zán * výbory z díla

Systém. číslo 000585675

Obr. 1 – záznam v Souborném katalogu (SK) před odpisem

Obr. 2 – aktualizace on-line v SK – odpis 2 signatur, přepis jiné signatury

Obr. 3 – záznam v SK po aktualizaci

Knihovna s celostátním povinným výtiskem má jak v doplňování, tak v aktualizaci fondu své speciální poslání a pokud má opravdu fungovat jako „paměť národa“, musí se k této činnosti vždy stavět odpovědně a s citem pro danou problematiku. Získávat knihy v rámci retrospektivní akvizice vyžaduje hodně práce a trpělivosti, ale na druhé straně vždy získaný archivní výtisk uspokojí duši akvizitéra. Opačný proces pracovník doplňování zažívá

u zjištění ztráty titulu české produkce, který lze získat jen s obtížemi. Zde tvoří významný zdroj nabídkové seznamy vyřazovaných knih, zveřejňované v elektronických konferencích „Knihovna“ a „Region“. Nabídkové seznamy knihoven jsou bohužel v rozličných formátech a nabízejí různou kvalitu bibliografických záznamů, chybí např. rok vydání dokumentu nebo pořadí vydání. Pro akvizitory je výhodný excelovský formát dokumentu, umožňující záznamy řadit podle názvů, autorů apod. Velké zlepšení v této oblasti přinesl PhDr. Ivo Brožek z Ústí n.L. zpracováním speciální webové stránky <http://vyrazene.ujep.cz/>, kde soustřeďuje nabídku vyřazených knih včetně zpráv z elektronické konference „Knihovna“.

Další zbraní akvizice je elektronický katalog knihovny a knihovní systém umožňující sledování obratu výpůjček a poskytující přehled o rezervacích. Uživatelé mohou také podat návrh na zakoupení zajímavého zahraničního titulu, nebo upozornit na český dokument, který ve fondu knihovny chybí (v elektronické podobě formulář pro dezideráta).

Námětů a zdrojů pro akvizici je jistě mnoho. Vedle klasických dokumentů nabývají na významu elektronické zdroje, ale prostor na doplňování fondů v rozpočtu knihoven se spíše zmenšuje. Přispívá k tomu samozřejmě i zvyšování cen knih a změna sazby DPH. O to důležitější je systém akvizice, sledování vyprofilování fondu a koordinace doplňování, eventuální převzetí garance za určitý obor na úrovni krajských a specializovaných knihoven.

Skenování obálek

Viditelným výsledkem snažení akvizitorů a katalogizátorů je elektronický katalog VKOL. Od doby svého vzniku v roce 1990 doznal tento katalog velkých změn. Postupně se objevovaly další funkce, možnosti a vylepšení.

Některé služby se už staly samozřejmostí. Nejnovější službou je *skenování obálek a obsahů*. Na základě dohody mezi Svazem knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) a spolupracujícími firmami Computer Press, a.s., Euromedia, k.s., Kanzelsberger, a.s., Kosmas, s. r. o., LIBREX, Pavel Dobrovský – BETA, Knižní velkoobchod Pemic, a. s., Vltava, a.s. je možné přebírat pro vytváření katalogů knihoven naskenované obálky a anotace knih z webových stránek těchto firem. Knihovny, které jsou členy SKIP, mohou tyto obálky a anotace přebírat bezplatně za předpokladu dodržení všech zákonných podmínek. Podrobné podmínky spolupráce mezi Svazem knihovníků a informačních pracovníků a knihkupectvími najdete na adrese: <http://skip.nkp.cz/akcObalky.htm>.

V květnu 2008 byl díky této dohodě ve VKOL zahájen testovací provoz skenování obálek a obsahů. Jedná se o spolupráci mezi knihovnami zapo-

jenými do sdílené katalogizace (NK Praha, MZK Brno a VKOL). Národní knihovna se věnuje skenování obsahů, MZK obsahů i obálek. Ve VKOL jsou zatím skenovány jen obálky, ale brzy (po doplnění potřebného technického vybavení) se přistoupí i ke skenování obsahů. V současnosti se dá říci, že principiálně platí, že obálku naskenuje pracovník té knihovny, který knihu dostane dříve do ruky.

Ve VKOL se skenují pouze ty obálky, které nebylo možné získat prostřednictvím internetových stránek knihkupectví. Na webových stránkách knihkupectví probíhá vyhledávání automaticky podle ISBN nebo obchodního EAN kódu. Pokud však titul ISBN nemá, nelze obálku automaticky nalézt. To, zda lze obálku na internetu nalézt, se ověřuje jak ve fázi akvizice, tak po dokončení jmenné revize. Nelze-li obálku nikde najít, teprve potom se přistoupí k ručnímu skenování. Obvykle jsou tedy skenovány obálky knih bez přiděleného ISBN, knihy z produkce regionálních nakladatelství a publikace z nakladatelského hlediska méně atraktivní – např. sborníky, učebnice, zahraniční nebo starší česká literatura atd.

Program na přesně formulovaný dotaz sám vybere ty zrevidované záznamy, které nemají připojenou naskenovanou obálku. Mezi pořízením kopie obálky a provázáním s bibliografickým záznamem je jednodenní prodleva.

Ve VKOL se vlastní skenování sice týká pracovník věcného popisu, ale přesto se to dotklo celé linky zpracování. Pracovní postupy musely být upraveny tak, aby věcní katalogizátoři požadované knihy dostali do rukou a ani knihy už zpracované v rámci sdílené katalogizace (které normálně linkou zpracování už neprocházely a směřovaly přímo do oddělení ochrany fondů) a označené ke skenování nebyly odevzdány přímo do oddělení ochrany fondů. K ručnímu skenování jsou tedy vybírány knihy jak po akvizčním zpracování (knihy už zpracované v rámci sdílené katalogizace), tak po jmenné revizi. Spolupráce jednotlivých úseků linky zpracování je proto nutná.

První dva obrázky ukazují zobrazení stručného záznamu v elektronickém katalogu VKOL. Pokud je v záznamu jen obálka, zobrazí se ve sloupci vlevo (Obr. 4), pokud obálka i obsah (Obr. 5), obálka je vlevo a obsah vpravo ve sloupci Externí odkaz. V úplném záznamu (Obr. 6) je potom příklad s obálkou i s odkazy na obsahy pro každý ročník.

(maximální počet zobrazených a seřazených titulů je 1000)

#	Název	Autor	Rok	Formát	Signatura Externí odkaz	Jednotky / půjčeno
1	 Čtení o vepřích a kůzlétě / Václav Čtvrtek, ilustrovala Alena Ladová více informací o titulu	Čtvrtek, Václav, 1911-1976	2008		1-195.091	Běžný fond (1/1) Objednat

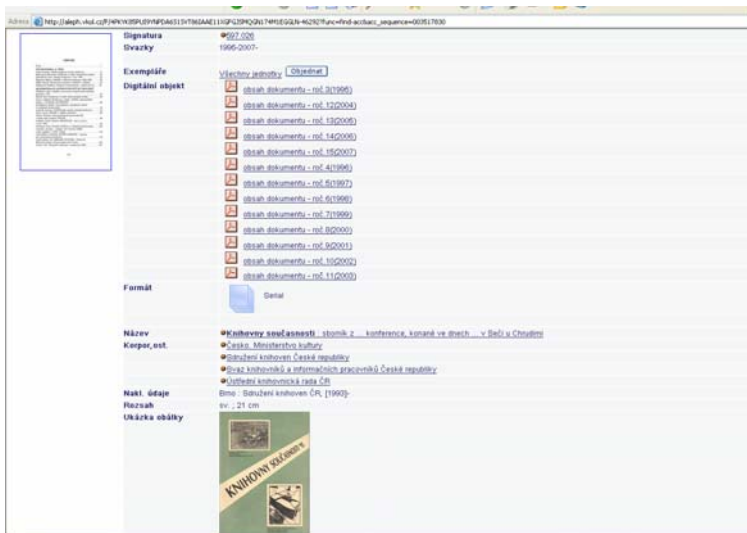
[Předchozí stránka](#)
[Další stránka](#)

Obr. 4 – naskenovaná obálka

(maximální počet zobrazených a seřazených titulů je 1000)

#	Název	Autor	Rok	Formát	Signatura Externí odkaz	Jednotky / půjčeno
1	 Zvlášť : otázky a odpovědi / Ján Green... et al. : z německého originálu... přeložila Helena Kholivová více informací o titlu	Green, Jan,	1995-2008		2-009.446	Běžný fond (1/0) Objednat

Obr. 5 – naskenovaná obálka a obsah

The screenshot shows a library catalog entry for a book. On the left, there is a thumbnail of the book cover. The main content area is divided into several sections:

- Exempláře**: A list of document links, each with a small icon and a number in a red box. The links are:
 - obálh dokumentu - no. 20(996)
 - obálh dokumentu - no. 12(2004)
 - obálh dokumentu - no. 13(2006)
 - obálh dokumentu - no. 14(2006)
 - obálh dokumentu - no. 15(2007)
 - obálh dokumentu - no. 4(1996)
 - obálh dokumentu - no. 6(1997)
 - obálh dokumentu - no. 6(1996)
 - obálh dokumentu - no. 7(1996)
 - obálh dokumentu - no. 9(2000)
 - obálh dokumentu - no. 9(2001)
 - obálh dokumentu - no. 10(2002)
 - obálh dokumentu - no. 11(2000)
- Formát**: A small icon representing a document.
- Název**:
 - Knihovny současnosti - stómá z... konference, konané ve dnech... v Šaš a Chvojčím
 - Česká - Ministerstvo kultury
 - Knihovny knihoven České republiky
 - Časopis knihovnický a informačníh pracovníh České republiky
 - Ústřední knihovnická rada ČR
- Nat. údaje**:
 - Eme - Společni knihoven ČR, [1992]
 - sv. 21 cm
- Ukázká obálka**: A small thumbnail of the book cover.

Obr. 6 – odkazy na obsahy jednotlivých ročníků sborníku

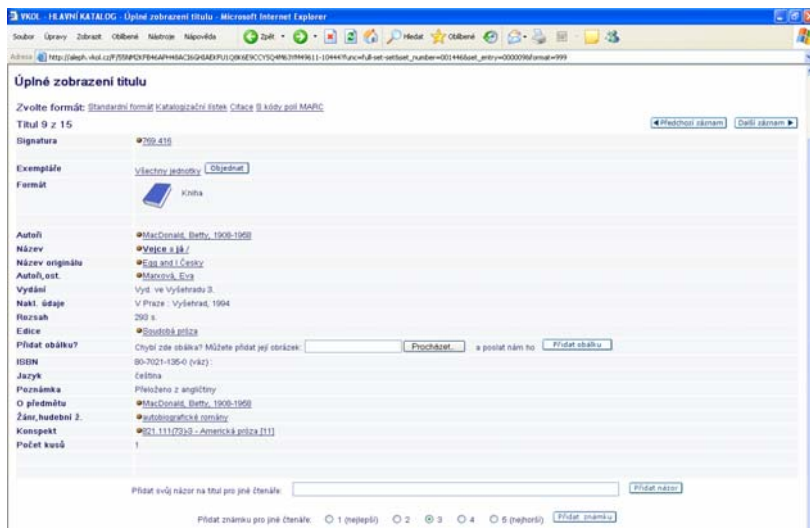
Závěr

Aktualizace fondů přirozeně probíhá i v knihovnách s právem celostátního povinného výtisku. Na rozdíl od jiných knihoven je však v knihovnách tohoto typu daleko větší přírůstek a naopak odepisování publikací z fondů je záležitostí ojedinělou a řídí se přísnými pravidly.

Úkolem akvizitérů a katalogizátorů je poskytovat uživatelům přesný a aktuální obraz o fondu knihovny, a to jak prostřednictvím Jednotné informační brány, tak především aktualizací záznamů v SK.

Další zkvalitňování záznamů v elektronickém katalogu jde nyní cestou nově přidané hodnoty – skenování obálek a obsahů. Je to možnost, kterou uživatelé velmi oceňují, a navíc – sami mohou přidat naskenovanou obálku,

napsat svůj názor atd. (Obr. 7). Zapojení uživatelů do spolupráce s knihovníky je žádoucím výsledkem naší práce.

Obr. 7

Elektronický katalog VKOL najdete na adrese: <http://kat.vkol.cz/>.